

Відгук
офіційного опонента на дисертаційну роботу
Сахно Світлани Володимирівни
«Підвищення рівня безпеки праці гірників при підтриманні гірничих виробок
пологих вугільних пластів анкерним кріпленням», подану на здобуття
наукового ступеня кандидата технічних наук
за спеціальністю 05.26.01 – охорона праці

1. Актуальність теми дисертації

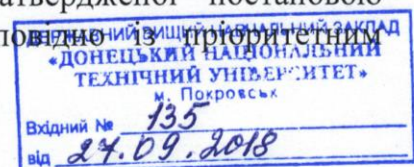
Добувна промисловість України традиційно входить до найбільш небезпечних галузей економіки. Аналіз статистики нещасних випадків в 2017 році на вугільних шахтах України свідчить, що коефіцієнт смертельного травматизму на 1 млн тонн видобутого вугілля становить 1,07, про що свідчить тренд безпеки праці в галузі останнього десятиліття. Наведений показник в рази вище ніж в провідних вуглевидобувних країнах світу. Аналіз статистики нещасних випадків в вугільній галузі вказує, що близько 20 % смертельних травм є наслідком вивалів і руйнування порід в гірничих виробках. Травми, пов'язані з обваленнями в гірничих виробках, входять до першої трійки найбільш поширених в світовій практиці.

Аналіз і узагальнення наукових досліджень свідчить, що рівень травматизму від обвалень порід в гірничих виробках залежить від типу кріплення і його надійності. Світові тренди кріплення пов'язані з поширенням анкерних систем, використання яких сприяє підвищенню експлуатаційної стійкості виробки і безпеки робіт. В складних гірничо-геологічних умовах, притаманних українським шахтам, що обумовлюють великі деформації контуру виробок, руйнування приконтурних порід і їх вивали, найближча перспектива анкерного кріплення пов'язана з розвитком анкерних систем, що комбінують фрикційний ефект з адгезійним і механічним закріпленням.

Такий стан справ зумовлює нагальну потребу проведення експериментальних і теоретичних досліджень щодо отримання фактологічного матеріалу про стан травматизму від обвалень, механізмів розвитку вивалів порід в умовах анкерного кріплення, пошуку шляхів щодо стримування і профілактики вивалів, розробки системи оцінювання небезпек вивалів і рівня ризику травмування. Отже, розроблення способу зниження травматизму гірників від вивалів порід анкерними системами з високою несучою здатністю та великими передруйнівними деформаціями, при підтриманні гірничих виробок пологих вугільних пластів, є актуальною науково-прикладною задачею.

2. Зв'язок роботи з науковими програмами планами темами.

Дисертаційна робота виконана відповідно до завдань Концепції Загальнодержавної програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на 2012-2016 рр. та «Програми підвищення безпеки праці на вугледобувних і шахтобудівних підприємствах», затвердженої постановою Кабінету Міністрів України, «Програми підвищення безпеки праці на вугледобувних і шахтобудівних підприємствах», затвердженої постановою Кабінету Міністрів України № 374, а також відповідно до пріоритетним

тематичним напрямком наукових досліджень ДВНЗ ДонНТУ в рамках держбюджетної теми: «Удосконалення способів підвищення стійкості гірничих виробок в умовах глибоких шахт» (д.р. № 0117u004316), і госпдоговірної теми «Дослідження кінетики зміщень порід в підготовчих виробках для розробки заходів щодо забезпечення їх експлуатаційного безпечного стану» (д.р. № 0117u004317), в яких авторка приймала участь як співвиконавець.

3. Структура та загальна характеристика дисертаційної роботи.

Дисертаційна робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел з 137 найменувань на 14 сторінках; містить 161 сторінку основного тексту, 86 рисунків, 12 таблиць, 16 додатків на 74 сторінках; загальний обсяг дисертації складає 264 сторінок.

У першому розділі дисертації (стор. 21-51) здійснено аналіз стану виробничого травматизму в гірничих виробках закріплених анкерним кріпленням, його причин, сучасних способів профілактики та запобігання. Проаналізовані методи оцінки ризиків травмування, як визначені ISO 31010, так і авторські, і галузеві.

Подано узагальнення наукових і практичних досліджень, присвячених вивченню механізмів розвитку вивалів гірських порід, концепціям анкерного кріплення, взаємодії анкерів з гірським масивом, підвищенню ефективності управління стійкістю порід.

Отже, обґрунтована ідея зниження рівня травматизму від вивалів в гірничих виробках за рахунок управління станом гірських порід і мінімізації вивалоутворення. Сформульовано мету дисертаційної роботи та завдання наукових досліджень.

У другому розділі (стор. 52-77) наведено результати натурних досліджень, аналіз деформацій і обвалів порід в гірничих виробках з анкерним кріпленням в умовах шахт українського Донбасу.

Дослідження включали: спостереження на глибинних і контурних станціях, виміри геометричних параметрів виробки експрес методом зі складанням ескізів у найбільш характерних ділянках, візуальні спостереження і фотофіксацію проявів гірського тиску.

Встановлено особливості динаміки розвитку зрушень і деформацій порід покрівлі, закріплених анкерним і анкерно-рамним кріпленням, які зумовлюють травматизм від вивалів, поза зоною та в зоні впливу очисного вибою в умовах вугільних шахт.

У третьому розділі (стор. 78-103) наведено результати математичного моделювання геомеханічних процесів навколо гірничої виробки закріпленої анкерним кріпленням з деталізацією зміни НДС в системі «анкер-закріплювач-масив» методом скінчених елементів.

На основі поетапного моделювання з урахуванням принципу суперпозиції було встановлено, що підвищення коефіцієнта зчеплення анкера з породою призводить до зниження переміщень блоку, що відшаровується, за ступеневою залежністю. Загальні деформації анкера також знижуються, а відносні деформації поблизу тріщини зростають за залежністю близькою до логарифмічної від коефіцієнта зчеплення. При $k_{\text{адг}}$ більше 5 одиниць відносні деформації є

константою. Таким чином, підвищення жорсткості контакту анкера призводить до підвищення його локальних відносних деформацій, що більш небезпечно для анкерного болта. Встановлено, що, з точки зору мінімізації напружень в системі «анкер-закріплювач-масив» при некритичних зміщеннях блоку, що відшаровується, параметри закріплення мають знаходитись в наступному діапазоні: $k_{адг} = 2-3$ од., $\mu = 0,2-0,25$; $E = 2-10$ ГПа. Таким чином зроблено висновки щодо обмеження умов застосування адгезійно закріплених анкерів малими деформаціями і створено підґрунтя для розробки анкерних систем з неадгезійним закріпленням болтів.

У четвертому розділі (стор. 104-141) представлені результати лабораторних і стендових експериментів, що були покладені в основу розробки нового способу неадгезійного закріплення анкерів, який дозволяє запобігати обваленням порід при великих розшаруваннях і деформаціях.

Основна ідея розробленої системи полягає в тому, що закріплення анкерів у шпурі відбувається не за рахунок адгезії, а за рахунок стиснення по всій довжині шпурі сумішами, що розширюються в процесі гідратаційного твердіння, а саме сумішами на основі оксиду кальцію, які здатні збільшуватись в 2-3 рази у вільному стані, а в умовах обмежених деформацій розвивати тиск розширення до 30-50 МПа.

В результаті досліджень гідратаційного твердіння невибухових сумішей на основі оксиду кальцію методами мікроскопії за допомогою цифрового мікроскопа Bresser LCD 40-1600 в прохідному світлі та стендових випробувань на установці нерівнокомпонентного тривісного стиску було розроблено і запатентовано модифіковану суміш, що саморозширюється.

В результаті порівняльних тестів в лабораторних умовах встановлено, що максимальне зусилля закріплення анкерних болтів сумішами, що розширюються, перевищує зусилля для болтів закріплених смолами більше ніж в два рази, а зусилля піддатливості в 1,67 рази більше ніж в експерименті з закріпленням Cement KL (Orica) і в 2 рази більше ніж смолою КФ-МТ-15. Аналіз режиму роботи таких анкерів свідчить, що система «анкер-закріплювач-порода» має механізм роботи близький до сучасних енергоабсорбуючих болтів.

У п'ятому розділі дисертації (стор. 142-171) наведено практичні результати перевірки ефективності розробленого способу підвищення безпеки гірників і проведено оцінку зниження ризиків їх травмування. Впровадження відбувалось в умовах гірничих виробок шахти ім. Сургая. Розрахункова економічна ефективність способу з позицій зниження витрат на матеріали при кріпленні складає 41,80 грн/анкер.

Розроблено методику оцінки ризику травмування від руйнування покрівлі в підготовчих гірничих виробках та систему визначення небезпеки вивалів.

Запропоновані оцінки рівнів ризику: «прийнятний», «прийнятний за умови нагляду і моніторингу», «неприйнятний без заходів постійного контролю» і «неприйнятний». Це дозволяє планувати заходи профілактики, контролю і боротьби з вивалами порід.

Апробація запропонованої методики оцінки ризику травмування від вивалів з покрівлі дозволив встановити, що незалежно від небезпеки вивалів кріплення анкерами дозволяє знизити рівень імовірності вивалу до 8,9%

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій

Викладені в дисертаційній роботі наукові положення та висновки можна вважати обґрунтованими, оскільки в процесі дослідження використовувались сучасні аналітичні, фізичні, математичні методи, лабораторні та стендові випробування, шахтний експеримент. Достовірність отриманих результатів підтверджується розрахунковими значеннями їх оцінки за загальноприйнятими критеріями.

Обґрунтованість і достовірність отриманих наукових положень, висновків і рекомендацій визначається коректною постановкою завдань наукових досліджень та дотриманням вимог до формування та обробки масивів статистичних даних.

5. Наукова новизна роботи

Основні результати, що визначають наукову новизну дисертаційної роботи, полягають у наступному:

- удосконалено механізм роботи системи «анкер-закріплювач-масив», за рахунок встановлення явища впливу підвищення коефіцієнта зчеплення закріплювача на зниження загальних деформацій анкера, й одночасне зростання його відносних деформацій поблизу тріщини за залежністю близькою до логарифмічної від коефіцієнта зчеплення, до $k_{адп}=5$ одиниць, після чого відносні деформації стають константою. Напруження в закріплювачі при цьому розподілені стрибкоподібно по довжині зі збільшенням амплітуди в напрямку блоку, що відшаровується, а підвищення напружень у найнебезпечній для анкерного болта ділянці 0,95-1,05 м становить 20-26% від напружень на суміжних ділянках. Врахування цих залежностей дозволяє підвищити ефективність анкерного кріплення та зменшити утворення вивалів, що сприяє зниженню рівня травматизму в гірничих виробках;

- отримано функціональна залежність для розрахунку несучої здатності анкерного болта постійного перетину, закріпленого по всій довжині сумішами що розширюються в твердій фазі. Аналітичні розрахунки за виведеною залежністю показали, що при тиску розширення суміші закріплювача 30 МПа та коефіцієнті тертя 0,3 зусилля, що виникають, дорівнюють силам зсуву закріплювача з межею міцності на зсув 9 МПа. Це сприяє зниженню рівня травматизму від вивалів в гірничих виробках;

- встановлено, що при кріпленні анкерами, зафіксованими по всій довжині сумішами, що розширюються в твердій фазі, порід з закритими тріщинами, область максимальної несучої здатності системи обмежена співвідношенням $d/D=0,55-0,75$ (при тиску розширення 3,8-7,6 МПа максимальне зусилля закріплення анкерів 19 - 35 кН, зусилля піддатливості 14-24 кН), а при кріпленні непорушених порід $d/D=0,55-0,85$ (при тиску розширення 35-38 МПа максимальні зусилля закріплення 80 - 100 кН, зусилля піддатливості 42 - 64,8 кН). Це сприяє підвищенню безпеки гірників у протяжних виробках.

6. Практичне значення роботи та реалізація результатів досліджень

Практичне значення роботи полягає у тому, що в ній розроблено методику оцінки ризику травмування в результаті вивалу порід на вугільних шахтах. Запропоновано систему оцінювання небезпеки вивалів і відповідного рівня ризику травмування. Обґрунтовано шляхи підвищення рівня безпеки праці гірників за рахунок розробки способу неадгезійного закріплення анкерів у гірничих виробках сумішами, що саморозширюються в твердій фазі і методики визначення параметрів цього способу, що дозволяє створювати анкерну систему з високою несучою здатністю при великих передруйнівних деформаціях і сприяє мінімізації вивалів порід. Розроблено, випробувано й запатентовано суміш для неадгезійного кріплення анкерів, використання якої сприяє підвищенню рівня безпеки праці гірників в протяжних виробках. Розроблено методику оцінки ризику травмування в результаті вивалу порід на вугільних шахтах.

Результати дисертаційної роботи впроваджено на промислових підприємствах України, що підтверджено відповідними актами.

7. Зауваження до дисертації та автореферату

1. З роботи не зрозуміло на якому етапі існування виробки пропонується використовувати розроблену систему неадгезійного кріплення анкерів. Очевидно, що її ефективність по боротьбі з вивалами залежить від етапу встановлення.

2. В роботі відсутні рекомендації щодо керування тиском розширення суміші, а це є один з основних її параметрів, що визначає ефективність роботи всій системи кріплення, і, як наслідок, стримування вивалів порід.

3. В роботі чітко не визначено, як за допомогою розроблених рішень має проводитись профілактика вивалоутворення, а як боротьба з вивалами. Хоча в табл. 5.4, на стор. 169 дисертації, передбачені додаткові заходи для зниження імовірності вивалів, пояснення їх змісту відсутнє.

4. Не зрозуміло, чому обрано чотирибальну шкалу вагових показників при оцінці небезпек вивалів, і чому числовий поділ шкали прийнято прямо пропорційним, оскільки зростання ризику не завжди може бути задовільно описано лінійною функцією.

5. При проведенні кластерного аналізу, з дендрограми експертів (рис. 5.12, стор 164 дисертації) очевидно, що 5 експертів мають неузгоджені думки, але ці думки входять в базу даних при подальшому аналізі. Для підвищення якості оцінок слід було відсіяти оцінки експертів, що утворили окремі кластери.

6. В роботі відсутній аналіз травматизму від вивалів по професіям гірників, але очевидно, що цей розподіл є непропорційний. Проведення такого аналізу дозволило б сформулювати додаткові заходи з підвищення безпеки праці гірників.

Указані зауваження не мають суттєвого впливу на науковий та практичний рівень дисертації, не знижують загальну позитивну оцінку роботи.

8. Повнота викладення основних результатів роботи в наукових фахових виданнях

За матеріалами дисертаційної роботи опубліковано 13 наукових праць, з них 6 – у наукових фахових виданнях України, 2 з яких у виданнях включених до міжнародної наукометричної бази Web of Science, 1 – у наукових видання іноземних держав, 5 – матеріали конференцій, 1 – патент України на корисну модель.

Основні результати дисертації викладені в опублікованих працях.

9. Загальні висновки

Дисертація Сахно Світлани Володимирівни «Підвищення рівня безпеки праці гірників при підтриманні гірничих виробок пологих вугільних пластів анкерним кріпленням», є завершеною науково-дослідною роботою, в якій вирішена актуальна науково-прикладна задача встановлення закономірностей зміцнення гірських порід анкерами, що фіксуються по всій довжині шпур сумішами, які саморозширюються в процесі твердіння, для управління стійкістю гірських порід, зменшення вивалоутворення і, як наслідок, зниження рівня травматизму від вивалів в протяжних виробках.

Зміст автореферату і основні наукові положення дисертації Сахно С.В. цілком ідентичні. Основні результати дисертації викладені в опублікованих працях. Дисертація та автореферат викладені на достатньо високому науковому рівні, стиль викладення та ступінь обґрунтованості положень і висновків свідчать про достатню наукову кваліфікацію здобувача.

Дисертаційна робота та автореферат за змістом, отриманими результатами та оформленням відповідають вимогам п. 9, 11 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника (із змінами)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 і паспорту спеціальності 05.26.01 – охорона праці.

Ураховуючи сказане, вважаю, що дисертаційна робота Сахно Світлани Володимирівни виконана на високому рівні, її структура та зміст повністю відповідають вимогам МОН України до кандидатських дисертацій, а її авторка заслуговує присудження наукового ступеня кандидата технічних наук за спеціальністю 05.26.01 – охорона праці.

Офіційний опонент,
завідувач наукового відділу
інформаційних технологій
Державної установи «Національний
науково-дослідний інститут
промислової безпеки та охорони праці»
Держпраці та Національної академії
наук України,
доктор технічних наук, старший
науковий співробітник

О.Є. Кружилко